

zované predstavy, pričom nie je podstatné, že vodník a víla nemajú existenciu v pravom slova zmysle. Naopak, ilustrujú, že animizácia a personifikácia môžu byť efektívnym spôsobom na dosiahnutie jasnej, presnej a pomere fixovanej mentálnej reprezentácie niektorých výrazov.

Pri porovnávaní gramatického vzťahu odpovedí k podnetovým slovám sme zaznamenali najvyšší výskyt tzv. *paradigmatických asociácií* (Maršálová, 1982). Pomenúvajú sa nimi také reakcie, ktorých slovná podoba je zhodná s tvarovou triedou podnetového slova, napríklad odpoveď ruža k podnetovému krása, vedieť k podnetovému myslieť. Keďže našimi podnetovými slovami sú substantíva, resp. slovesné podstatné mená, paradigmatické asociácie k nim sú tie, ktoré majú tiež podobu podstatného mena. Tieto slovnodruhové solidarities tvoria prevažnú časť odpovedí v rámci jednotlivých podnetových slov, ale aj celkovo, pričom zahŕňajú asociácie predmetno-javové, slovné i pocitové. Zriedkavejšie sa medzi opoveďami vyskytli *paradigmaticko-syntagmatické* asociácie, ktorých znakom je, že v spojení s podnetovým slovom vytvárajú rečový sled, kolo-káciu, syntagmu (Maršálová, 1982). Príkladom sú tu spojenia množstvo informácií k podnetovému množstvo, kamarátka smrť k smrť. Hrubé *syntagmatické* asociácie, ktoré sa tvarom a slovnodruhovou príslušnosťou odlišujú od podnetového slova (Maršálová, 1982) sú ojedinelé, ale objavili sa; napr. pri podnetovom smrť je asociácia načo?, pri výraze abstrakcia odpoveď nekonkrétne, pri výraze číslo odpoveď počítanie.

Pri tipizovaní asociácií je nezanedbateľné hľadisko významového vzťahu podnetového slova a asociácie. Pretože v našom prípade sú podnetmi abstraktné výrazy na hornom prahu všeobecnosti a neurčitosti, zároveň sú nadradenými a rodovými pojmi vo vzťahu k svojim asociáciám. Tie predstavujú iba určité vybrané fragmenty z množstva iných možných exemplárov, asociovateľných k danému podnetovému výrazu. Ako príklad poslúžia asociácie k podnetovému krása, ktoré odkazujú na niektoré z jej vzorových podôb: lúka, kvet, ruža, ružová ruža.

Mentálna reprezentácia abstraktných výrazov prostredníctvom asociácií je najvýraznejšie utváraná práve javovo-predmetnými zložkami ľudských predstáv o pojme. A zrejme aj pre identifikáciu pojmu, ktorý daný abstraktný výraz predstavuje, je substantivizovaný typický exemplár tým určujúcim bodom. Rovnako podstatný je pritom aj spomínaný postup druhotnej konkretizácie a vizualizácie pri operovaní s abstraktnými výrazmi vo vedomí používateľa jazyka. Napokon, spôsob definovania rodu (v tomto prípade abstrakta) druhom (jeho realizáciou, konkretizáciou) je bežný a známy ako vzťah pars (jednotlivé) pro toto (všeobecné).

Mentálna reprezentácia našej vzorky abstraktných výrazov načrtla aj členenie asociácií podľa vzťahu podnetového slova k odpovedi a to v dvoch typoch:

1. Asociácia, ktorá vyjadruje konkretizáciu podnetového slova, t.j. postup od abstraktného ku konkrétnemu. V tomto prípade je podnetové slovo (abstraktum) nadradeným pojmom pre každú asociáciu, ktorá sa k nemu viaže. Typickým príkladom tohto postupu je celý súhrn asociácií k abstraktu výška. Ďalším znakom takéhoto vzťahu je to, že v ňom prevažujú predmetno-javové asociácie.

2. Asociácia, ktorá nie je vo vzťahu k podnetovému slovu podradeným, ale rovnocenným prvkom z rovnakej pojmovej skupiny. Takéto asociácie vznikajú pri koordinovanej determinácii abstrakt a výsledkom sú synonymné alebo antonymné asociácie k podnetovému slovu, napríklad odpoveď fikcia a nekonkrétne k podnetovému abstrakcia, informácia a symbol k podnetovému slovo. Pretože koordinatívne určovanie prebieha hlavne pri rovnakých pojmových triedach abstrakt (metaabstraktách), reprezentujú ich zväčša slovné asociácie.

Ak v našej asociácii vzorke na podnetové slová prevažujú predmetno-javové asociácie, potom z hľadiska sémantického vzťahu podnetového slova a asociácie bude dominovať skôr vzťah podradenosti a nadradenosti, t.j. konkretizácia rodového pojmu (abstrakta) prostredníctvom asociácie, ktorá predstavuje jeho vybrané podoby a realizácie (druhy).

Ďalším kritériom hodnotenia asociácií je ich výskyt, pričom do úvahy sa berie kvantita, t.j. početnosť istého druhu asociácií na jedno podnetové slovo. V závislosti od najvyššieho počtu rovnakých alebo podobných asociácií vyčleňuje sa spomedzi ostatných primárna, typická asociácia. Kvantitatívne kritérium v tomto prípade naznačuje príznakovú a charakteristickú odpoveď, ktorá má vyšší index opakovania a mohla by tvoriť hľadany asociatívny prototyp. Početnosť primárnej, prototypovej odpovede sa však v psycholinguistickej literatúre považuje za variabilnú veličinu (Maršálová, 1982). V našej vzorke sa prejavovala tým, že pri niektorých abstraktách bola primárna asociácia tvorená veľmi vysokým počtom rovnakých odpovedí (k výrazu hlbka odpoveď more), čo predstavovalo až 43 % z celkového počtu asociácií na toto podnetové slovo. Podobne skončili kvázikonkréta, pričom k podnetovému vodník odpovede zelený muž tvorili 33 % celkového počtu odpovedí a k podnetovému víla odpovede Amália 26 %. Na druhej strane veľkú väčšinu asociácií našich probandov tvorili také, ktoré boli rovnomerne rozptýlené medzi ostatnými a neutvorili žiadny výraznejší typ. Napríklad k abstraktu slovo by početnosťou mohla ostať primárnou asociácia slovník (20 %), ale druhá najpočetnejšia odpoveď bola kniha (13 %) a tretia Biblia (2 %). Tieto odpovede predstavujú vlastne variácie na jeden motív a zároveň tri vzorové exempláre k pojmu obsiahnutému vo výraze slovo, preto sa môžu chápať ako tri body na jednej linii podobnosti, pochádzajúc z jednej pojmovej triedy. Väčšinu asociácií tvoria práve prípady, keď rôznorodé odpovede sú značne rozptýlené a nie je možné syntetizovať z nich primárnu asociáciu (napr. pri